

Stanowisko JUSTICIA European Rights Network

Prawa osób pozbawionych wolności w okresie pandemii Covid-19

JUSTICIA apelowała niedawno o podjęcie działań w celu rozwiązania problemu nieuzasadnionego i nadmiernego wykorzystywania tymczasowego aresztowania, co w dalszym ciągu – niestety – pozostaje powszechnym problemem w Unii Europejskiej. Zagrożenie COVID-19 dodatkowo uwidacznia konieczność poradzenia sobie z występującym w europejskich więzieniach problemem przeludnienia i systemowego łamania praw człowieka (polegającego na nieuzasadnionym pozbawianiu wolności i nieludzkich warunkach pobytu). Osoby pozbawione wolności są jedną z najbardziej narażonych na choroby zakaźne grup społecznych, a schorzenia takie stanowią zagrożenie dla życia i zdrowia osadzonych i personelu więziennego. Niniejsze opracowanie przedstawia stanowisko JUSTICIA w kwestii priorytetów dotyczących ochrony praw człowieka w miejscach pozbawienia wolności w czasie kryzysu spowodowanego pandemią Covid-19, jak również wnioski dotyczące długoterminowej perspektywy stosowania kar pozbawienia wolności w Europie. Niniejsze opracowanie koncentruje się na problematyce pozbawienia wolności w kontekście wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, ale wiele z tych kwestii odnosi się w równym stopniu do tysięcy osób objętych innymi formami detencji w Europie, w tym pozbawionych wolności imigrantów.

Wypuśćmy ludzi zza krat

1. Gratulujemy licznym państwom członkowskim, które podjęły działania mające na celu zmniejszenie liczby więźniów. Polegały one m.in. na przedterminowym zwolnieniu niektórych kategorii więźniów (Holandia, Irlandia i Francja), częstszym stosowaniu aresztu domowego (Hiszpania i Włochy) oraz opóźnieniu rozpoczęcia wykonywania kary pozbawienia wolności (Niemcy i Czechy). Spowodowało to liczone w tysiącach osób obniżenie populacji więziennej (np. we Włoszech zwolniono 7 tys. więźniów, we Francji – 10 tys.). Niektóre z tych rozwiązań niosą jednak ze sobą problemy, takie jak ograniczająca liczbę zwolnień konieczność stosowania dozoru elektronicznego (oraz brak odpowiedniego sprzętu) (w Holandii), a także obawy dotyczące radzenia sobie z gwałtownym wzrostem populacji więziennej po podjęciu wykonywania zaległych wyroków. Niektóre kraje, takie jak Węgry, Rumunia, Bułgaria i Szwecja, nie podjęły żadnych kroków w kierunku ograniczenia zakresu stosowania kary pozbawienia wolności, a inne, jak Grecja, wydają się beczynnienie czekać aż COVID-19 rozprzestrzeni się w więzieniach.

2. Większość państw członkowskich dokonała selekcji osadzonych, którzy mogą skorzystać z wcześniejszego zwolnienia, co rodzi problemy związane z nierównym traktowaniem. W szczególności państwa członkowskie wyłączyły możliwość zwolnienia osób tymczasowo aresztowanych. Członkowie tej grupy, stanowiącej w niektórych państwach ponad jedną trzecią wszystkich osób pozbawionych wolności, pozostają za kratami pomimo objęcia zasadą domniemania niewinności. W rzeczywistości opóźnienia w trwających postępowaniach sądowych spowodowane zamykaniem sądów zwiększają prawdopodobieństwo przedłużania okresu tymczasowego aresztowania, a niektóre kraje takie jak Francja przyjęły już nawet nowe przepisy ułatwiające wydłużanie okresu detencji. Chociaż posiedzenia aresztowe na ogół nadal się odbywają, osoby podejrzane nie mogą się do nich odpowiednio przygotować ze względu na ograniczony dostęp do adwokata w zakładach karnych, a poleganie na technologii zdalnej może być dla nich niekorzystne. Z zadowoleniem przyjmujemy podejmowane przez adwokatów, prokuratorów i sądy wysiłki na rzecz ograniczenia stosowania tymczasowego aresztowania.

Pilne zalecenia:

– Państwa członkowskie, które nie podjęły jeszcze działań w celu zmniejszenia liczby osadzonych, powinny podjąć odpowiednie kroki, zwalniając w pierwszej kolejności osoby pozbawione wolności z wcześniej zdiagnozowanymi schorzeniami.

– Należy zachęcać organy ścigania, prokuratorów i sędziów do ograniczenia stosowania zatrzymań i tymczasowego aresztowania oraz do podejmowania działań w celu uchylania tymczasowego aresztowania we wszystkich możliwych przypadkach.

Wnioski na przyszłość:

– Doświadczenia związane z redukcją liczby osób pozbawionych wolności podczas pandemii COVID-19 stanowią cenną wiedzę, której można użyć w celu rozwiązania systemowego problemu przepełnienia więzień w Europie.

– Ponownie pojawiła się pilna potrzeba inwestowania w środki alternatywne wobec pozbawienia wolności.

Ochrona prawa do życia i zdrowia w miejscach pozbawienia wolności

3. Państwa mają obowiązek zapewnić osadzonym właściwe warunki bytowania, m.in. poprzez zapewnienie im niezbędnej opieki medycznej. Państwo powinno nie tylko leczyć osoby pozbawione wolności (w ramach więziennego i pozawięziennego systemu opieki zdrowotnej), ale także zagwarantować im dostęp do profilaktyki zdrowotnej i odpowiednie warunki sanitarne. W momencie wybuchu pandemii wiele krajów europejskich borykało się z systemowym problemem przeludnienia placówek penitencjarnych, złych warunków w przepełnionych celach i niezadowalającego poziomu świadczeń zdrowotnych. Zmniejszenie liczby więźniów ma zatem zasadnicze znaczenie dla zdolności do zapewnienia dystansu społecznego i zastosowania innych środków zapobiegawczych niezbędnych do ochrony prawa do życia i zdrowia osadzonych i personelu placówek penitencjarnych, takich jak testy na obecność wirusa, dostęp do wody i produktów higienicznych. Jak wskazują doświadczenia wielu krajów (USA, Wielka Brytania i Francja), istniejące ryzyko rozprzestrzenienia się COVID-19 w więzieniach powoduje znaczący niepokój wśród osadzonych i ich najbliższych. W wielu państwach członkowskich brakuje jednak przejrzystości w informowaniu o prowadzonych działaniach zapobiegawczych w poszczególnych placówkach, tzn. w zakresie dostępności wyposażenia ochronnego i sposobu jego stosowania. W większości państw członkowskich zaprzestano bezpośredniego monitorowania więzień (Belgia, Austria), co oznacza, że nie istnieje niezależny nadzór nad miejscami pozbawienia wolności.

Pilne zalecenia:

– Krajowe instytucje zajmujące się ochroną praw człowieka (i społeczeństwo obywatelskie) powinny uzyskać możliwość sprawdzenia tego, czy zakłady karne chronią prawo do życia i zdrowia osadzonych i pracowników więziennictwa. Podmioty te powinny otrzymywać dostęp, informacje i środki ułatwiające im przeprowadzenie takiej weryfikacji.

– Osoby zajmujące się monitorowaniem zakładów karnych powinny mieć nieograniczony dostęp do miejsc pozbawienia wolności (w tym do pomieszczeń służących kwarantannie), przy zachowaniu odpowiednich środków ostrożności w celu uniknięcia narażenia osób na dodatkowe ryzyko.

– Osadzeni powinni mieć możliwość telefonicznego kontaktu z organami monitorującymi.

– Władze powinny zagwarantować i ułatwiać osadzonym dostęp do innych, ustanowionych w prawie krajowym, środków ochrony przysługującym im praw.

Wnioski na przyszłość:

– Przypadki zgonów osób pozbawionych wolności związane z COVID-19 powinny być przedmiotem szczegółowego, niezależnego i publicznego postępowania wyjaśniającego.

– Należy zająć się problemem systemowych zaniedbań europejskiego więziennictwa w zakresie ochrony zdrowia osób pozbawionych wolności, a wdrożone rozwiązania tego problemu powinny zapewnić zdolność do przetrwania kolejnych fal COVID-19 lub innych pandemii.

Izolacja

4. Stopień izolacji, którego doświadczają osoby pozbawione wolności podczas pandemii, jest bardzo niepokojący. Może on mieć niekorzystny wpływ na dobrostan psychiczny więźniów, ich

zdolność przygotowania się do procesu bądź zwolnienia czy też uzyskania dostępu do niezależnej opinii prawnej i mechanizmów składania skarg. Jednym z pierwszych kroków podjętych przez wiele państw członkowskich w celu zaradzenia zagrożeniu związanemu z COVID-19 w zakładach karnych był wprowadzenie w nich zakazu wizyt (takie działania podjęła Belgia, Chorwacja, Szwecja, Bułgaria, Słowenia), co wywołało wielki niepokój wśród więźniów i ich rodzin oraz doprowadziło do zamieszek w więzieniach w niektórych krajach. Wielu więźniów nie ma również dostępu do zewnętrznego wsparcia ze strony terapeutów i przedstawicieli wiary, a także pojawiły się obawy, że nowi więźniowie zostaną umieszczeni w izolacji prewencyjnej (dotyczy to Belgii, Irlandii, Austrii). Pomimo tych wyzwań, cieszymy się z pewnych nieśmiałych wysiłków mających na celu wprowadzenie technologii zdalnych umożliwiających wirtualne wizyty (w takich krajach jak Belgia, Austria i Szwecja) oraz dystrybucję darmowych telefonów komórkowych wśród zatrzymanych (w Hiszpanii). Niektóre kraje już zaczęły łagodzić ograniczenia dotyczące wizyt (Austria).

Pilne zalecenia:

- Jeżeli ze względów zdrowotnych konieczne jest wstrzymanie widzeń, które nie są konieczne, więźniom należy zapewnić alternatywne (bezpłatne) sposoby komunikacji ze światem zewnętrznym.
- Należy zapewnić możliwość osobistego kontaktu z adwokatem, pracownikami służby zdrowia czy opieki społecznej oraz dostęp do niezależnych mechanizmów składania skarg udostępniając odpowiedni sprzęt ochronny oraz pomieszczenia pozwalające na zachowanie dystansu.
- Osoby pozbawione wolności powinny być informowane w sposób zrozumiały i bez zbędnej zwłoki o przyczynach wprowadzenia wszelkich ograniczeń takich jak ograniczenia wizyt rodzinnych oraz o działaniach podejmowanych w walce z COVID-19.
- Osobom pozbawionym wolności powinno przysługiwać prawo do przebywania na świeżym powietrzu przez godzinę (lub dłużej, jeżeli wynika to z przepisów prawa krajowego) dziennie.

Wnioski na przyszłość:

Bez uszczerbku dla prawa do wizyt bezpośrednich w zakładzie karnym, należy nie tylko utrzymać, ale również rozszerzyć dostępność nowych technologii testowanych w okresie pandemii w celu umożliwienia osobom pozbawionym wolności odbywania rozmów wideo z rodzinami i korzystania z nauczania na odległość tak, aby zagwarantować więźniom prawo do informacji.